

2008 KRİZİ BİTTİ Mİ? DÜNYA EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali Rıza Güngen^{*}
Ümit Akçay^{**}

Giriş

2008-9 küresel ekonomik krizi, gerek yarattığı yıkıcı etkileri ile gerekse de krizin etkisi altına aldığı bölge itibariyle kapitalizmin tarihindeki büyük krizler arasında yerini almıştır. Bu çalışmada, dünya ekonomisinde 2008 krizinin etkilerinin 2013 yılı itibariyle halen sürmekte olduğunu ileri sürüyoruz. Bu argümanı desteklemek için ilk olarak erken kapitalistleşmiş ülkeleri temsilen ABD, Avro Bölgesi ve Japonya'nın 2013'teki temel ekonomik verileri incelenerek 2008 krizinin etkilerinin sürdüğü gösterilecektir. İkinci olarak, geç kapitalistleşen ülkeleri temsilen Çin, Brezilya, Türkiye ve Rusya'nın 2013 yılı içindeki ekonomik performansı, temel veriler aracılığıyla analiz edilecektir. Son olarak krizin etkilerini sürdürdüğü argümanı, krizin önümüzdeki dönemde izleyebileceği seyir üzerine iki farklı olası gelişme patikasına işaret edilerek detaylandırılacaktır.

1. "Merkez"de Krizden Çıkıldı mı?¹

2013 yılının en önemli özelliği, 2008 krizinin henüz sonuna gelmediğimizi ilan etmiş olmasıdır. 2013 yılında ortaya çıkan üç önemli gelişme, bu süreklilik içindeki farklılaşmaları da ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki dünya ekonomisinin genelinde ve özellikle de erken kapitalistleşen ülke ekonomilerinde güçlü bir ekonomik toparlanmanın gerçekleşmemesidir. Güçlü toparlanma beklentilerinin aksine, 2011 yılında yüzde 3.7 büyüyen dünya ekonomisindeki bu oran, 2012'-

* Dr., OMÜ, İİBF, Araştırma Görevlisi

** Dr., NYU, Misafir Öğretim Üyesi

1 Bu makale boyunca "merkez" ve "çevre" kavramları, Bağımlılık Okulu'na referansla kullanılmamıştır. "Merkez", erken kapitalistleşmiş ülkeleri, "çevre" ise geç kapitalistleşmiş ülkeleri nitelendirir.

de 3.0'a, 2013'te ise 2.8'e gerilemiştir.² İkincisi, krizin etkilerinin mekânsal olarak yayılmasıdır. Özellikle Mayıs 2013'teki FED kararlarından ardından, ABD ve Avro Bölgesi'nden sonra geç kapitalistleşen ülkeler de krizin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Güçlü toparlanmanın olmaması ve krizin etkilerinin mekânsal olarak da yayılmasının yanında son gelişme ise Avro Bölgesi'nde deflasyon riskinin ortaya çıkmasıdır. Bu kısımda ABD, Avro Bölgesi ve Japonya'daki temel veriler çerçevesinde 2008 krizi sonrasında uygulanan temel çıkış programları ve krizin günümüzdeki seyri incelenecektir.

1.1. ABD: Ekonomik Kriz ve Zayıf Toparlanma

2008 krizi ilk olarak ABD'deki konut sektöründeki uzun vadeli kredi borçlarının geri ödenememeye başlanması ile tetiklendi. Ardından konut sektöründen kaynaklanan sıkıntılar hızla finans sektörüne yayıldı. Bunun en önemli nedeni, 1990'lı yılların sonundan itibaren konut sektörü ile finans sektörü arasında yeni bir ilişkinin kurulmuş olmasıydı. Bu yeni ilişki, 1990'lı yıllara kadar finansal sistemden yararlanamayan toplumun yoksul kesimlerinin, sistemin içine çekilmesine dayanıyordu. Bu gelişme özellikle finansallaşma literatüründe ayrıntılı olarak analiz edildiğinden burada nedenleri üzerinde durulmayacaktır.³ Ancak krizin nedenleri bağlamında işaret etmemiz gereken, ABD'de oluşan 2000'li yıllarda oluşan "yeni finansal mimari" sayesinde, konut piyasasında ortaya çıkan geri ödeme problemlerinin hızla bankacılık ve finans alanına, oradan da ekonominin genelini etkileyen bir ekonomik krize dönüştüğüdür.⁴

Kriz sonrasında ABD merkez bankası FED ve Hazine Bakanlığı'nın ortaklaşa uygulamaya giriştikleri geniş kapsamlı bir kriz karşıtı program sonucunda, krizin dalga büyüklüğü törpüledi ve bu yolla krizin maliyetleri toplumsallaştırılmış oldu. Ancak ABD ile ilgili temel ekonomik göstergelere baktığımızda, üzerinden beş yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen halen krizin etkilerinin ortadan kalkmadığını görebiliriz. Buna göre krizin en önemli kısa dönemli etkilerinden biri işsizlik oranının hızla artmış olmasıydı. 2010 yılında yüzde 10'a yaklaşan iş-

2 OECD, Economic Outlook, <http://goo.gl/5PVRDP> (erişim18.05.2014).

3 Diğer ülkelerde finansal dönüşüm açısından da ipuçları barındıran ABD odaklı çalışmalar için bkz. Paul Langley, "Uncertain Subjects of Anglo-American Financialization", *Cultural Critique*, (65, 2007): 67-91; Özgür Orhangazi, *Financialization and the U.S. Economy*, Nothampton: Edward Elgar. Ayrıca finansallaşma kavramının seyrine ilişkin olarak bkz. Ewald Engelen, "The Case for Financialization", *Competition and Change*, (12 (2), 2008): 111-119.

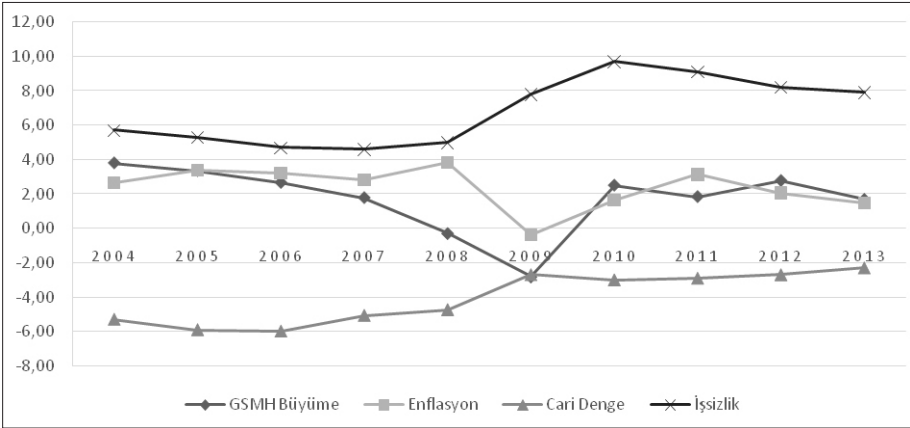
4 Ümit Akçay ve Ali Rıza Güngen, *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, 2014, Ankara: NotaBene Yayınları.

sizlik oranı, o zamandan beri düşme eğilimine girmiştir. Ancak 2013'teki yüzde 7.9 olan işsizlik oranı, halen kriz öncesinden en az yüzde 50 daha yüksek durumdadır.

Ancak işsizlik oranındaki bu düşüşü, işgücüne katılım oranı ile birlikte düşündüğümüzde tablo biraz daha netleşmektedir. Buna göre ABD'de işgücüne katılım oranı uzun yıllardan beri ortalama yüzde 66 düzeyinde seyrediyordu. 2008'de krizin patlamasından itibaren bu trend kırıldı ve işgücüne katılım oranı istikrarlı bir şekilde azalmaya başladı. Trendin kırıldığı 2008'in üzerinden beş yıl geçtikten sonra, Aralık 2013 itibarıyla bu oran yüzde 62.8'e gerilemiş durumda.⁵ Dolayısıyla hem genel olarak emek piyasaları hem de işsizlik verileri açısından krizin etkilerinin ortadan kalktığını ileri sürmek oldukça zordur.

Krizin kısa dönemli sonuçlarından bir diğeri de ekonomik büyümenin sert bir şekilde eksiye dönmesidir. Takip eden yıllarda ekonomik büyümedeki sert daralma yeniden toparlamaya dönse de, FED'in muazzam büyüklüklerdeki miktarsal genişleme uygulaması ile piyasaya sürülen trilyonlarca dolara ve faizlerin reel olarak sıfırın altında olduğu bir ekonomik ortama rağmen ekonomik büyüme bir türlü istenilen tempoya ulaşamamıştır. 2013'e geldiğimizde, büyüme hala yüzde 2'nin altındadır.

Grafik 1. ABD, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

⁵ Bureau of Labor Statistics, "Labor Force Statistics from the Current Population Survey", <http://data.bls.gov/timeseries/LNS11300000>, (erişim 12.04.2014).

Krizin etkilerinin sürmesi açısından 2013 yılına damgasını vuran gelişme ise, 22 Mayıs 2013 tarihinde, FED'in miktarsal genişleme programının bir parçası olarak uyguladığı tahvil alım programına aşamalı olarak son vereceğini duyurması olmuştur.⁶ FED başkanı Ben Bernanke tarafından yapılan bu açıklamaya göre, ABD ekonomisi dört yıldan sonra ilk kez, konut sektöründe, işsizlik oranlarında ve ekonomik büyümede toparlanma emareleri göstermektedir. Dolayısıyla bu son göstergelerle birlikte krizden çıkışın bir parçası olarak uygulanan miktarsal genişlemenin sonlandırılması ve FED'in yeniden kriz koşulları dışındaki geleneksel görevlerine dönmesi öngörülmüştür. Bu açıklamanın daha açık bir anlamı, kriz karşıtı programın bir parçası olarak uygulanan parasal genişlemenin sonuna gelindiği ve ucuza borçlanma döneminin kapanmakta olduğudur. Ancak bu açıklamanın etkisi, ABD'deki iç piyasalardan çok, geç kapitalistleşen ülkelerde hissedilmiştir. Faizlerin negatif olduğu ABD'den, değerlenmek için "yükselen piyasalara" akın eden büyük ölçekli fonlar, FED'in bu kararından sonra yönlerini yeniden ABD'ye doğru çevirmiş, bunun sonucunda da para çıkışı yaşanan ülkelerde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.⁷

Genel olarak baktığımızda, 2013 yılında halen dünyanın bir numaralı ekonomik, siyasi ve askeri gücüne sahip olan ABD'nin 2008'de patlak veren ekonomik krizin etkilerini bertaraf edemediğini gözlemleyebiliriz. Her ne kadar işsizlik rakamları ve konut piyasasındaki olumlu gelişmeler toparlanma yönünde emareler olarak görülsede, madalyonun diğer yüzünde işgücü piyasasına katılım oranının düşmesi ve varlık fiyatları ya da konut sektöründe yeniden aşırı değerlenmelerin başlangıcının olduğu söylenebilir.

Son olarak ABD ekonomisinde krizden sonra yapılan finansal sistemle ilgili düzenlemelerin, finansal sektördeki sistematik riskleri ortadan kaldırmaya yeterli olmadığına işaret etmeliyiz. Özellikle ABD'de 2000'li yıllarda oluşan yeni finansal mimariyi dönüştürmek, yatırım bankaları ile mevduat bankaları arasındaki bütünleşmeyi düzenlemek ve "batmak için çok büyük" (too big to fail) olan bankaların faaliyetlerinin denetlenmesini öngören Dodd-Frank Yasası'nın beklenen etkiyi göstermediğini belirtmemiz gerekir. Her ne kadar yeni yasa ile bankacılık sistemine getirilen düzenlemelerin piyasa disiplini uygulamada etkin olduğu ileri sürülsede,⁸ en büyük beş banka kriz öncesine göre daha da büyümüş durum-

6 Ben Bernanke, The Economic Outlook, FED, <http://goo.gl/mlyD25>, (erişim12.03.2014).

7 Bu konuyu aşağıdaki kısımda daha detaylı ele alacağız.

8 Bhanu Balasubramanian ve Ken B. Cyree, "Has Market Discipline on Banks Improved After the Dodd-Frank Act?", Journal of Banking & Finance, 41 (2014) 155-166.

da.⁹ Kısacası ABD’de ekonomik krizinin yaşanmasına neden olan finansal yapı, temelde bir değişlik olmadan sürmektedir. Buradan hareketle önümüzdeki dönemde benzer mekanizmaların yeni bir kriz yaratmayacağını ileri sürmek oldukça zordur.

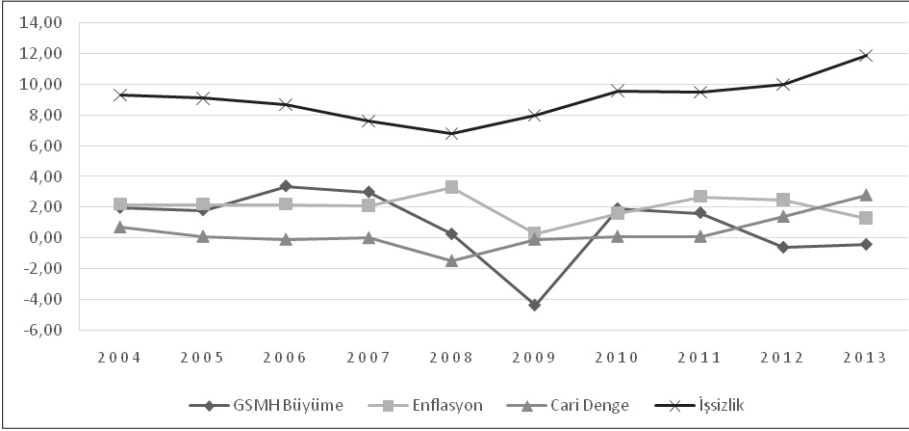
1.2. Avro Bölgesi: Derinleşen Borç Krizi ve Kemer Sıkma Tedbirleri

Avro Bölgesi’nde 2013 yılı krizin geride kalacağı yıl olarak ilan edildiğinde, kriz boyunca alınan önlemler, 2012 yılında Yunanistan’da tarihin en büyük borç takasının gerçekleştirilmiş olması ve borç krizinin tekrarlanmasını önleyeceği düşünülen Mali Sözleşme’nin (Ekonomik ve Parasal Birlikte İstikrar Eşgüdüm ve Yönetişim Anlaşması) yürürlüğe girme tarihi göz önünde bulunduruluyordu. Kısaca hatırlatacak olursak 2012 yılında çeşitli önerilere karşın ortak bir Avro Bölgesi tahvili çıkarılmamış, buna karşın Avrupa İstikrar Mekanizması’nın borç çevrim sıkıntısı yaşayan ülkelere reform koşuluyla sunabileceği destek miktarı 400 milyar avroya ulaşmıştı. 2012 yılında gerçekleşen borç takası ile 100 milyar avroyu aşan borç yükünden kurtulan Yunanistan’ın Avro Bölgesi’nde kalması sağlanmış ve parasal birlik yıkılmamıştı. İmzalanan Mali Sözleşme ile oluşturulması Maastricht Anlaşması’na (1992) kadar giden ancak üye devletler tarafından riayet edilmeyen Aşırı Açık Prosedürü’nün yerini daha sıkı bir mali çerçevenin alması doğrultusundaki adımlar nihayete ermişti. İstikrar ve Büyüme Pakti’nin (1998-1999) uluslararası finansal kriz ve Avro Bölgesi krizi sırasındaki tadilatı uluslararası bir anlaşma ile taçlandırılmıştı.

Bu gelişmelere bakıldığında 2013’ün neden Avro Bölgesi Krizi’nin geride kalacağı yıl olarak görüldüğü anlaşılabilir. Ancak yıl içinde gerçekleşenler bu beklentinin hamlığını ve Avro Bölgesi’ndeki kurumsal çelişkilerin çözülmediğini ortaya koydu. Mali birlik oluşturmaksızın bir parasal birlik inşasının ortaya koyduğu kurumsal çelişkiler gücünü koruyordu. Kurumsal düzlemde Avrupa Merkez Bankaları Sistemi içindeki müdahalelerin Kıbrıs’ta yol açtığı bankacılık krizi önemli bir sarsıntı yarattı. Buna ek olarak Avro Bölgesi genelinde “daha çok neoliberalizm” şeklinde özetlenebilecek politika tepkisinin sonucu toplumsal harcamaların kısılmasının etkide bulunduğu zayıf bir toparlanmaydı.

⁹ The Huffington Post, “5 Years after The Crisis, Big Banks Are Bigger Than Ever”, (10.9.2013) <http://goo.gl/mcFMiV> (erişim 05.03.2014).

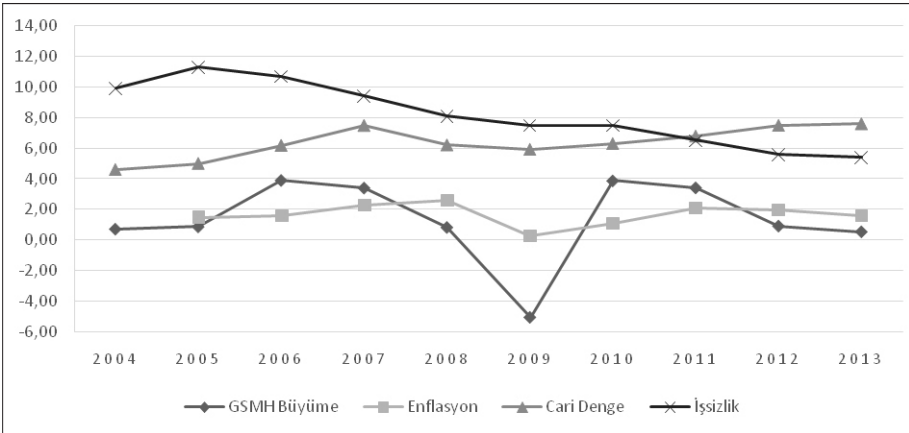
Grafik 2. Avro Bölgesi, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Kemer sıkma tedbirleri 2013'te Avro Bölgesi'nde tahvil getirilerinin büyük oynaklıklar sergilemesine engel oldu. Ancak aynı önlemler yeni iş alanlarının yaratılmasını ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesini zorlaştırdığı ölçüde Avrupa'da işsizlik sorununun hafifletilememesi ve ekonomik beklentilerin bozulmasına da vesile oldu. Cari işlemler açısından Avro Bölgesi'nde verilen fazla ekonomik toparlanma anlamına gelmiyordu. Grafik 2'de görülebileceği üzere işsizlik oranı 2013'te Avro Bölgesi'nde yüzde 12'ye dayandı. Ekonomik durgunluğun deflasyonla birleşmesi ihtimali açık bir olasılık haline geldi.

Grafik 3. Almanya, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Düşük işsizlik oranı ve 2013'te GSYH'nin yüzde 7.6'sına ulaşan cari fazla-ya karşın Avro Bölgesi'nin merkezinde Almanya'da da büyüme oranı yüzde 0.52'de kaldı. Avro Bölgesi'ndeki yüksek işsizlik oranına karşın Almanya'da işsizlik Doğu Almanya'daki çözülme ve birleşme süreci sonrasındaki en düşük oran olarak kaydedildi. 2008-2009 krizi sonrasında daha da düşen işsizliğin arkasında kapsamı 2012'de genişletilen kısa zamanlı çalışma programının yattığı belirtilmelidir. İhracat pazarlarındaki daralma ve ekonomik istikrarsızlık koşullarında Alman siyaset yapıcılar çok sayıda işçinin dahil edildiği programla çalışma saatlerini azaltmış işçilerin sosyal güvenlik ödemelerinin işverenler tarafından sürdürülmesi sağlanmıştır. Avronun kriz sonrasındaki değer kaybı ve 2003'te uygulanmaya başlanan Gündem 2010 programı aracılığıyla emek piyasasındaki reformların katkısı (emek gücünün disipline edilmesi) ve emek üretkenliği artışları Almanya'nın krizi daha farklı deneyimlemesine neden olmuştur. Ancak bunun bir başarı olarak nitelendirilmesi sorunludur.

Öncelikle Alman hikâyesi emeğin bastırılmasının hikâyesidir. Örneğin Almanya, hanehalkı zenginliğine dair göstergeler açısından Avro Bölgesi içinde en eşitsiz toplumdur.¹⁰ İkinci olarak Alman sermayesi kriz sonrası göstergelere dayanarak ve Avrupa sermayedarları da neoliberal bir hat üzerinden Güney Avrupa'nın emekçilerinin hak kayıpları için didinmektedirler. Bunlara ek olarak Almanya'da toplam yatırım oranları azalmaktadır ve Avro Bölgesi'ndeki deflasyon riski Alman ekonomik performansını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir.

2013 yılında Avro Bölgesi için krizin etkilerinin sürdüğünü gösteren en önemli iki örnek Kıbrıs krizi ve beş yılı aşkın süredir ekonomisi daralan Yunanistan'ın borç sorununun devam etmesidir. Kıbrıs'ın en büyük iki bankasının Yunan borç takası sırasında uğradıkları zararlara karşın kurtarılmaya çalışılmasına Avrupa Merkez Bankası Mart 2013'te artık izin vermeyeceğini açıkladıktan kısa süre sonra bu bankalar yükümlülüklerini karşılayamaz hale geldiler. Ekonomik büyüklüğü Avro Bölgesi toplamı ile karşılaştırıldığında önemsiz görünen Kıbrıs'taki kriz, banka mevduatlarının bir kısmına el konulması ve sermaye kontrollerinin parasal birlik içinde geçici de olsa uygulanması nedeniyle önem taşımaktaydı. Kıbrıs krizinin tuzu biberi olduğu toparlanamama hali 2012'de girilen resesyondan çıkılmamasında kendisini gösterdi. Parasal birliğin korunması çabasına karşın Yunanistan'da kamu borcunun GSYH'ye oranı yüzde 170 civarında seyretti ve Avro Bölgesi çeperinde yeni bir borç krizi gölgesi her daim Bölgenin üzerinde ge-

10 The Economist, "Dissecting the Miracle", (15.6.2013), <http://goo.gl/Ry2mvZ>, (erişim 14.6.2014)

zindi. Bu gelişmeler sonucu ve bunlardan daha önemlisi krize verilen politika tepkilerinin ekonomik büyümeyi destekleyecek bir harcama anlayışını devre dışı bırakmasının katkısıyla Avro Bölgesi'nin (15 Avro ülkesi ortalaması) büyüme oranı 2013'te OECD istatistiklerine göre yüzde -0.43'te kaldı. Başka bir ifadeyle ekonomi daraldı.

2013 yılından geriye kalan çevre ülkelerden sadece Yunanistan ve Kıbrıs'ın kurtarma programı kapsamında kalması ve Avro Bölgesi'ndeki çevre ülkelerin Almanya tahvilleri üzerindeki spread'lerinde düşüş eğiliminin devam etmesi oldu. Bir bütün olarak Avrupa Birliği'nin büyüme performansı AB'nin 2013'te resesyondan çıkmasına ancak yetti. Ancak gerek Fransa'da 2014 başında açıklanan "sorumluluk paktı" örneğinde, gerekse de Avrupa Merkez Bankası'nın deflasyon tehlikesine karşı ve ekonomik toparlanmayı desteklemek adına miktarsal genişleme önlemlerine başvurabileceğini açıklamasında¹¹ görülebildiği üzere kriz Avro Bölgesi'nde henüz geride kalmadı.

1.3. Japonya: "Abeconomics" ile Bir Adım İleri İki Adım Geri

ABD ve Avro Bölgesi'ndeki gelişmelerden sonra Japon ekonomisine baktığımızda, 2013 yılına damgasını vuran gelişmenin Abeconomics uygulaması olduğunu görürüz. Abeconomics terimi, 2012 yılı sonunda iktidara gelen Başbakan Shinzo Abe'nin adından esinlenen ve krizden çıkış için formüle edilen bir ekonomi politikası paketi için kullanılmaktadır. Paket üç ayak üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, ABD'ye benzer bir şekilde, parasal genişlemedir. Abeconomics'in ABD ve Avro Bölgesi'ndeki kriz karşıtı politikalarından temel farkı ekonomik büyümeyi güçlendirmek için mali genişleme araçlarının da kullanılıyor olmasıdır. Mali genişleme aynı zamanda politika paketinin ikinci ayağını oluşturur. Abeconomics'in üçüncü ayağı ise yapısal reformlardır.¹²

Diğer erken kapitalistleşmiş ülkelere paralel bir şekilde uygulansa da, Japon ekonomi programının ilk ayağı olan para politikasının gevşetilmesinin temel hedefi, yıllardır deflasyonda olan ekonomiyi yeniden büyümeye yönlendirebilmektir.¹³ Gerçekten de Japon ekonomisi uzun yıllar boyunca ya çok düşük (yüzde 1'in al-

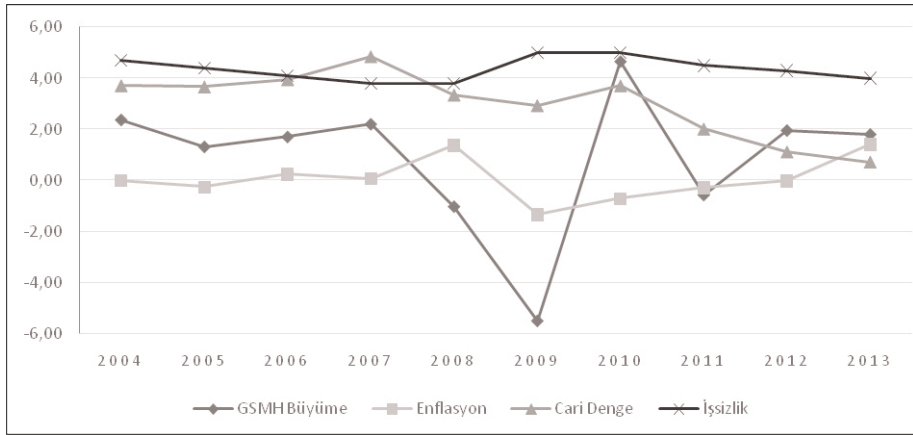
11 The Guardian, "Mario Draghi Hints at ECB Interest Rate Cut to Avoid Deflation", (26.5.2014), <http://goo.gl/bLYt5e>, (erişim 15.6.2014).

12 Andrew Nelson, "Japan: Abeconomics 101", International Business Times, <http://goo.gl/-Mmi00>, (erişim 12.01.2014).

13 Bank of Japan, "Joint Statement of the Government and the Bank of Japan on Overcoming Deflation and Achieving Sustainable Economic Growth", January 2013, <http://goo.gl/-dz6Ahs> (erişim 12.03.2014).

tında) enflasyon ya da deflasyon yaşamıştır. Bunun ekonomiye olan en önemli etkisi, gelecekte fiyatların artmayacağı beklentisinin potansiyel yatırımları caydırması ve bunun sonucu olarak da ekonomik büyümenin kuvvetli bir şekilde gerçekleşmemesidir. Parasal genişleme programının bir başka boyutu, Japon yerli parası olan yenin dolar karşısında değersizleştirilmesi ve böylece ihracatın ekonomik büyümeye olumlu katkı yapmasının sağlanmasıdır. Programın uygulanmaya başlanmasından bu yana yen, dolara karşı yüzde 6.8 oranında değer kaybetmiştir.¹⁴

Grafik 4. Japonya, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Abeconomics'in ikinci ayağı olan mali genişleme de yine ekonomik büyümeyi canlandırma amaçlı uygulanmıştır. Teşvik uygulamaları ve kamu harcamalarının artırılması temel mali genişleme yöntemleri arasındadır. Abeconomics çerçevesinde uygulanan mali genişleme programının dikkat çekici yanı, Japonya'nın özellikle Avro Bölgesi'nde yoğunlaşan kemer sıkma tedbirlerinin aksine bir rota tutmuş olmasıdır. Son olarak Abeconomics'in üçüncü ayağını oluşturan yapısal reformların derinleştirilmesi ve ekonomideki üretkenliğin artırılması yönünde çok mesafe kaydedildiği söylenemez. Dolayısıyla Abeconomics esasen parasal ve mali genişleme üzerine kurulmuştur denilebilir.

Henüz değerlendirmek için erken olsa da, 2013 yılı başında uygulanmaya başlanan bu yeni programın 2014 başı itibariyle bir yıllık performansına bakıldığında, karışık sonuçlarla karşılaşmaktayız. Buna göre programın temel hedefi

¹⁴ Mariko Ishikawa, Masaki Kondo ve Yumi Ikeda, "Misery Index Rising to 33-Year High on Abenomics: Japan Credit", Bloomberg News, <http://goo.gl/tZ9hZU> (erişim 23.03.2014).

olan deflasyondan çıkış yönlü hareket başlamış ve 2013'te uzun yıllar sonra yüzde 2 olan enflasyon hedefine yaklaşmıştır. Ancak ekonomik faaliyeti canlandırmak için yapılan mali harcamalar, kamu borcunun olağanüstü düzeyde artmasına neden olmuştur. Bugün Japonya, erken kapitalistleşmiş ülkeler arasında borcu en yüksek olan ülkedir. Bunun üzerine 2014'te uygulanmak üzere yüzde 3 oranında bir satış vergisi artışı öngörülmüştür.¹⁵ Abeconomics'in bir başka sonucu da cari dengenin bozulmaya devam etmesidir. Bu özellikle yenin değer kaybetmesiyle ithalatın kolaylaşması sonucunda gerçekleşmiştir.¹⁶

Sonuç olarak dünyanın üçüncü büyük ekonomisi olan Japonya, 2008 krizinin etkilerinden kurtulmak için neoliberal reçetelerin dışına çıkmak pahasına da olsa ekonomik büyümeyi yeniden canlandırmaya çalışmaktadır.¹⁷ Ancak Japon otomotiv endüstrisinin ABD'deki iç talepte meydana gelecek gelişmelere çok duyarlı olması gibi, genel olarak Japon ekonomisinin sorunlarının azalması da dünya ekonomisindeki güçlü toparlanma ile mümkündür.

2. Krizin Yayılması: Küresel Krizde Yeni Bir Aşama Mı?

Dünya ekonomisinin geneli incelendiğinde, 2008 krizi sonrasında erken kapitalistleşen ülkelerde krizin etkilerini daha yıkıcı olarak gördüğü, dünya ekonomisinin ortalama büyüme oranlarının ise geç kapitalistleşen ülkelerdeki yüksek büyüme performansı sayesinde pozitifte kaldığı tespit edilebilir. Ancak 2013 yılı itibariyle belirginleşen durum, 2008 sonrasındaki bu trendin değişmeye başladığı yönündedir. Daha açık bir ifadeyle, geç kapitalist ülkelerin büyüme hızı istikrarlı bir şekilde azalmaktadır.

Buna ek olarak, ABD ekonomisindeki toparlanma emarelerine paralel olarak FED'in miktarsal genişlemeyi aşamalı olarak azaltma ve önümüzdeki yıldan itibaren yeniden faiz artışına başlanabileceği kararı, amaçlanmamış bir sonuç olarak, krizi mekânsal olarak geç kapitalistleşmiş ülkelere kaydırmıştır. Özellikle "yükseklen piyasalar krizi" olarak görülen bu etki, büyük ölçekli fonların ve yatırımların ABD'ye dönmesi ve geç kapitalistleşen ülke piyasalarından çıkışı sonucunda ger-

15 Bank of Japan, "How to Overcome Deflation", bit.ly/OHcE5I (erişim 25.03.2014).

16 Paul Panckhurst, "Japan Trade Deficit Swells to Record as Import Costs Surge", Bloomberg News, <http://goo.gl/LWkNYb> (erişim 23.03.2014).

17 Örneğin bu yöndeki bir öneri, IMF tarafından gelmiştir. IMF, hazırladığı bir çalışma notunda Japon ekonomisinin deflasyondan çıkıp istikrarlı bir ekonomik büyüme patikasına girebilmesi için reel ücretlerin artırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Çalışma notu için bkz: Dennis Botman ve Zoltan Jakab, "Abeconomics: Time for a Push from Higher Wages", IMF Direct, <http://goo.gl/ihBBKg> (erişim 28.03.2014).

çekleşmiştir.¹⁸ Her ne kadar bu etki, bu ülkeler için henüz tam anlamıyla ekonomik krize dönüşmese de, özellikle dış açıkları yüksek olan ülkeler için zaten geçmişten beri var olan risklerin daha da artmasına neden olmuştur. Bu bölümde krizin etkilerini takip edebilmek için Çin, Brezilya, Rusya ve Türkiye'deki temel ekonomik veriler ışığında 2008-2013 arasındaki gelişmeler incelenecektir.

2.1. Çin: Korkutucu Yavaşlama

ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olan Çin'de 2008 krizine kadar muazzam yüksek hızla gerçekleşen bir ekonomik büyüme temposu vardı. Bu ekonomik büyüme büyük oranda ihracata dayanıyordu. Buna karşılık iç tüketim düzeyinin ve de iç talebin ekonomik büyümeye kuvvetli bir katkı yapmadığını söyleyebiliriz.¹⁹ Ekonomik kriz patlak verdikten sonra, çok kısa bir sürede sürece müdahale eden Çin, çoğu erken kapitalistleşmiş ülkeden farklı olarak, parasal genişlemenin yanında daralan dış talebe karşı bir önlem olarak iç pazardaki yatırımların artırılması için kuvvetli bir canlandırma programını devreye sokmuştur.

Program, kredi musluklarının açılarak iç tüketimin artmasını ve büyük ölçekli ulaştırma, kentleşme ve konut yatırımlarının canlandırılmasını öngörmektedir.²⁰ Parasal ve mali genişlemenin yanında kriz karşıtı programın bir diğer unsuru da vergi indirimleriydi.²¹ Gerçekten de uygulamaya sokulan bu canlandırma paketi, ekonomik büyümenin çok daha hızlı daralmasını engelleyici etki yapmış, ihracattaki sert küçülmeyi bir süreliğine de olsa karşılayabilmiştir.²²

Ancak tüm bu önlemlere rağmen ekonomik büyüme sert bir şekilde düşerek 2008'de yüzde 9.6, 2009'da ise yüzde 9.2'ye gerilemiştir. Ancak gerek Çin ekonomisi, gerekse dünya ekonomisi açısından daha korkutucu olan Çin yüksek büyüme temposunun kalıcı bir şekilde yavaşlamaya başlaması ihtimalidir. Gerçekten de uygulamaya konulan dev canlandırma paketinin etkisiyle ekonomik büyü-

18 Ümit Akçay, "Küresel Güney'de Ekonomik Kilitlenme: Çalışanlar Nasıl Etkilenecek?", Evrensel Pazar, 9 Şubat, 2014, <http://goo.gl/Dcdes2> (erişim 14.05.2014).

19 Ho-fung Hung, "Is China Saving Global Capitalism from the Global Crisis", *Protosociology: An International Journal of Interdisciplinary Research*. (29, 2012): 159-179, s. 166

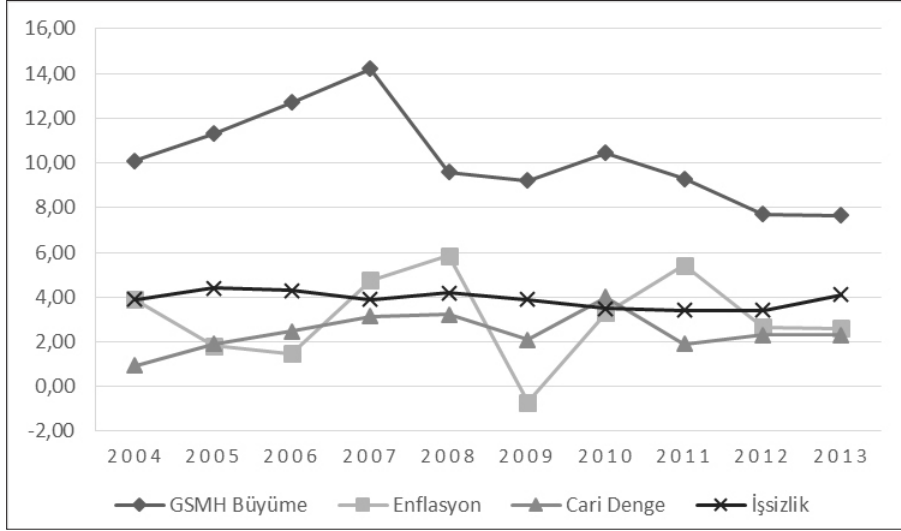
20 Nicholas R. Lardy, *Sustaining China's Economic Growth after the Global Financial Crisis*, 2012, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics,

21 Yu Yongding ve Naved Hamid, "China's Economic Growth, Global Economic Crisis and China's Policy Responses", *The Pakistan Development Review*, (47 (4) Part I, 2008): 337-355, s. 345.

22 Hung, "Is China Saving Global Capitalism from the Global Crisis", s. 171.

me 2010 yılında kısmi bir şekilde toparlansa da, bu tarihten itibaren büyüme hızı sürekli azalmış ve 2013 yılında yüzde 7.6'ya kadar gerilemiştir.

Grafik 5. Çin, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Kriz sonrası uygulamaya sokulan dev canlandırma programı, ekonomide yapısal değişiklikler yapmak yerine var olan durumu koruma yönelimli olduğundan, önümüzdeki dönemde de Çin ekonomisinin ihracata bağımlılığı sürecektir. Dolayısıyla dünya ekonomisinde hızlı bir toparlanma olmaması, büyümesi büyük ölçüde ihracata dayanan Çin'i önümüzdeki dönemde zorlayacak en önemli etken olacaktır. Her ne kadar iç talebin kalıcı olarak canlandırılması bir alternatif olarak görünse de, bu seçeneğin işçi ücretlerini de artıracak olması, Çin'in rekabet gücünü daraltıcı etkide bulunabileceğinden, böyle bir yol gündemde değildir.

Son olarak dünya ekonomisi bağlamında düşündüğümüzde, nasıl ki 2008 krizi ve sonrasında Çin'deki yüksek oranlı büyüme, dünya ekonomisinin daha da daralmasını önlediyse; aynı mekanizmanın tam tersine çalışması sonucunda, Çin'de ekonomik büyüme temposunun azalması, 2008 sonrası bir türlü toparlanamayan dünya ekonomisini daha da zorlayacak bir etken haline gelebilir. Verilere bakıldığında Çin ekonomisi açısından en önemli risk alanlarından birinin konut sektöründe yaşanan sorunlar yatmaktadır.²³ Özellikle büyük şehirlerde hız-

23 Gang Fan, Liping He, Xiaoyun Wei ve Liyan Han, "China's Growth Adjustment: Moderation and Structural Changes", *Economic Change and Restructuring* (46, 2013): 9-24, s. 21.

la artan konut fiyatları, yatırımların bu alanlara yoğunlaşmasını hızlandırmıştır; ancak fiyatların artış hızının azalması, gerek konutların finansmanında gerekse bu alana akan yatırımların durmasına neden olacağından, önemli bir sorun kaynağı olarak görülmektedir.²⁴ Sonuç olarak dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Çin'deki ekonomik büyüme hızının tempo kaybediyor olması, dünya ekonomisi açısından önümüzdeki dönem açısından en önemli risklerden birini oluşturmaktadır.

2.2. Brezilya: "Başarı hikâyesinden" İsyana!

2013 yılında Brezilya'ya damga vuran olay Haziran ayında daha ucuz ulaşım ve daha iyi kamu hizmetleri talebini dillendiren yolsuzluk karşıtı gösterilerdi. Bu gösterilerin arkasında hem çürümüş politik sisteme olan öfke, hem de ülkenin ekonomik sorunlarının daha iyi hizmetler konusunda yarattığı umutsuzluk olduğu iddia edilebilir. İşçi Partisi Lideri Dilma Rousseff'in kazandığı seçim sonrasında ekonomik performans ilk başlarda başarılı olarak değerlendiriliyordu. 2008-2009 krizinin etkilerinden hızla kurtulmaya başlayan ülkede yüksek büyüme oranları yakalanmıştı. Ancak bu büyümenin daha iyi kamu hizmetlerini beraberinde getirdiğini ve toplumsal eşitsizliğin azaltılması konusunda büyük adımlara yol açtığını belirtmek mümkün değildir. Gelir dağılımındaki dengesizliği azaltmanın en temel hedeflerinden olduğunu belirten iktidarın performansına rağmen Gini katsayısı 2000'lerin sonunda 54.7 olarak kaydedilmişti. Bu oran "yükselen piyasa" olarak adlandırılan geç kapitalistleşen ülkeler arasındaki en yüksek oranlardan birisiydi.

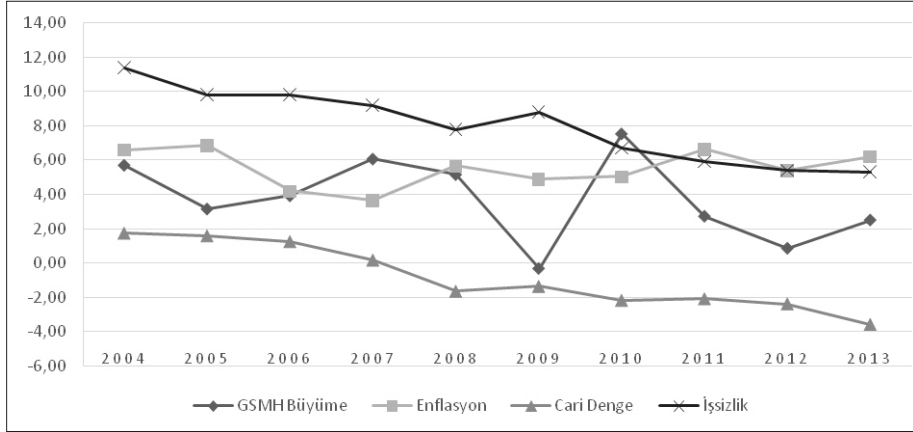
Milyonlarca kişinin bulunduğu gösteriler Temmuz ayında sönümlenmeye başladı. Hükümet eğitim ve sağlığa daha fazla bütçe sözü verdi ama Brezilya ekonomisindeki yavaşlama ve Real'in değerlenmesine de yol açan sermaye girişlerinin tersine dönmesinin yarattığı dengesizlikler baki kaldı.²⁵ İşgücünün yüzde 70'ten fazlası hizmet sektöründe çalışan ülkede, krizle kesintiye uğrayan, 2012'ye göre (yüzde 0.86) daha yukarıda olmakla birlikte yine de 2013'teki sermaye çıkışları nedeniyle giderek sönükleşen ekonomik büyümenin (yüzde 2.51) ardında daha önceleri ülkenin rekabet avantajları ve ihracat stratejisinin payı olduğu belirtilebilir. Ancak ülkede iç talebin artışı ve kredi genişlemesinin desteklediği büyüme rüz-

24 Matt O'Brien, "Is China's Housing Bubble Popping?", The Washington Post, 15.5.2014, <http://goo.gl/3Zo7qp> (erişim 25.05.2014).

25 Alfredo Saad-Filho ve Lecio Morais, "Mass Protests: Brazilian Spring or Brazilian Malaise", Socialist Register, (50, 2014): 227-246

gârinin dinmesi²⁶ ile sermaye çıkışları ve Real'in değer kaybetmesi sonrasında yeni bir ayaklanma ve gösteri dalgası azımsanmayacak bir olasılıktır.

Grafik 6. Brezilya, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Düşen yatırım oranları ve büyüyen sorunlar karşısında kamu harcamalarını kısmen arttırmak ve 2000 yılında kabul edilen Mali Sorumluluk Kanunu'nun izin verdiği borçlanma mekanizmalarını eyalet yönetimleri için genişletmek yönelimi de görülmüştür. Federal hükümet 2013 yılı sonbaharında yeniden yapılandırılan borca uygulanan faiz oranlarını geriye dönük olarak değiştirmeyi, böylece eyaletlerdeki altyapı yatırımlarının finansmanını borç sınırlamaları içinde kalarak kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Ancak bunun altyapı yatırımları sorununu ne ölçüde hafifleteceği belirsizdir. Bu gelişmelere karşın ülkenin cari açığının GSYH'ye oranla yüzde 2 civarında görünmesi ve işsizliğin 2013'te de 2008-2009 krizi sonrası oturduğu aralıkta seyredip yüzde 5.3 olarak kalmış olması ve İşçi Partisi'nin halen büyük bir seçmen desteğine sahip olması, 2014 Dünya Kupası gösterisinden sonra iktidar değişikliğinin görülmemesi olasılığını güçlü kılmaktadır.

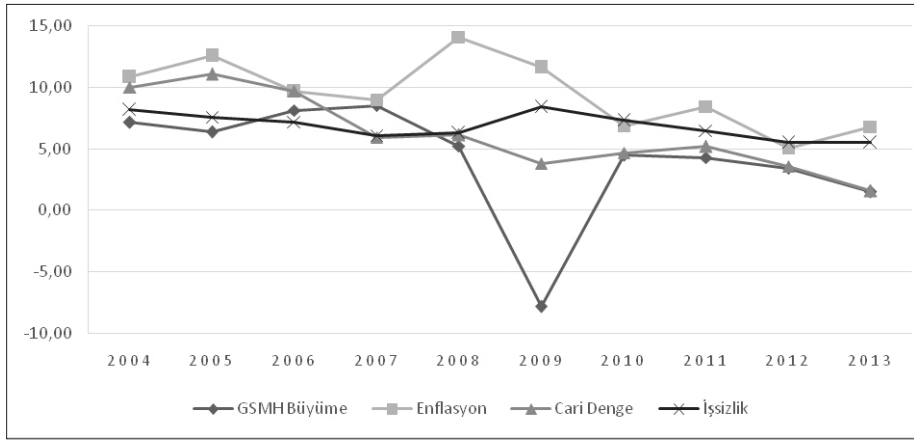
2.3. Rusya: Kapıda Beliren Resesyon

Rusya Federasyonu'nun, büyük ölçüde petrol ve doğal gaz gelirleriyle finanse ettiği ekonomik büyümesi 2008 krizinin etkilerini hala taşımaktadır. Sovyet

26 Yago Montenegro, Maria Francesca Monteverde, Melissa Morales ve Jose Raffo "The Perfect Storm: Brazil's Economic Climate in the Wake of Social Unrest", (20.12.2013), <http://goo.gl/qcTDVI>, (erişim 28.5.2014).

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kapitalist restorasyon dönemindeki çöküş 2001'den sonra yakalanan yüksek büyüme performansı ile geride kalmış görünmesine karşın, bu büyümenin büyük oranda doğal kaynakların sağladığı maddi olanaklara ve atıl kapasitenin yeniden kullanılmasına yaslandığı belirtilebilir. Üstelik Grafik 7'de görülebileceği üzere 2008 krizinin yarattığı daralma sonrasındaki toparlanma azalan büyüme oranlarına işaret etmektedir. 2013'te bu düşüş devam etmiş GSMH büyüme oranı yüzde 1.49'a gerilemiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından 2014'te uluslararası diplomatik kriz ve Kırım işgali sonrasındaki yaptırımların da etkisiyle bu düşüşün devam edeceği öngörülmektedir.

Grafik 7. Rusya, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Bu göstergelere karşın doğal kaynakların yardımıyla Rusya'nın muhtemel bir geç kapitalistleşen ülkelerde kriz ve istikrarsızlık dalgasını atlattığı olasıdır. Yine Grafik 7'de takip edilebileceği üzere cari işlemler fazlası azalmakla birlikte devam etmektedir. Üstelik Rusya'nın kamu borcunun GSYH'ye oranı 2013'te tarihin en pahalı kış oyunlarına yönelik yapılan hazırlıklara karşın yüzde 13 gibi birçok ülkenin hedeflediği oranların dahi oldukça altında kalmıştır.²⁷ Ancak 2013'ün son aylarında daha da artan tahvil getiri oranı ve enflasyonun yükselmesine izin verip rublenin değer kaybına engel olmamak, istikrarsızlığın devamına ve bu borç oranının da kısa sürede artmasına neden olabilecektir.

²⁷ The Economist, "Russia's economy: Tipping the scales", www.economist.com, (3.5.2014), <http://goo.gl/kUODQ7>, (erişim 2.6.2014).

Yavaşlayan büyüme ve sermaye çıkışları karşısında 2014'te Rusya ekonomisinin resesyona girmesi beklenmektedir. Sermaye çıkışının devamı müdahaleye zorlayacakken rublenin değer kaybı ve istikrarsızlığın, 2013'te şüpheli işlemleri nedeniyle lisansı iptal edilen 29 bankaya bu sefer yükümlülüklerini karşılayamadıkları için yenilerinin eklenmesi sonucunu doğurması beklenebilir.

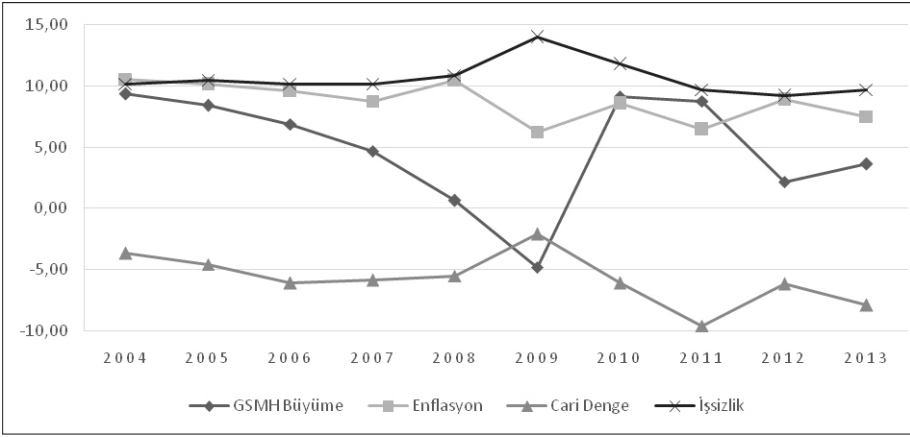
2.4. Türkiye: Yavaşlayan Büyüme ve Artan İstikrarsızlık

2013 yılı Türkiye için büyük siyasi alt üst oluşların yaşandığı, ekonomik performans açısından göstergelerin de yapısal sorunları ifade eder hale geldiği bir yıl olarak görülebilir. 2008-2009 krizi sonrasında Grafik 8'den takip edilebileceği üzere büyük bir sıçrama yaşayan ekonomi 2012 ile birlikte yeniden tarihsel büyüme ortalamasının da altında bir noktaya çekilmişti. 2013 yılı zarfında FED'in tahvil alım programında değişikliğe gideceği yönlü açıklamaları oldukça net bir şekilde Türkiye'deki sermaye girişlerine etkide bulundu. Geç kapitalistleşen ülkelerde Mayıs ayında ve Aralık ayından itibaren gerçekleşen fon çıkışları Türkiye'de ilkinde milyonlarca insanın protesto gösterilerine katıldığı hükümet karşıtı bir isyanla, ikincisindeyse devlet krizine dönüşen bir yolsuzluk operasyonu ile çakıştı. Bu politik ve hukuki gelişmeler muhtemelen fon çıkışlarını katladı ve değer kaybeden liranın daha fazla değer yitirmesine aracılık etti.

Türkiye'de Mayıs 2013'ten Ocak 2014 sonuna kadar lira yaklaşık yüzde 25 oranında değer kaybetti. 28 Ocak'taki sert faiz artırımını ile sonrasında bu düşüş eğilimine bir set çekilmiş oldu. Ancak bu faiz artırımını iç piyasadaki tüketim aracılığıyla desteklenen büyümeye önemli bir darbe indirmiş oldu. 2011 sonrası çevre ülkelerde yaşanan sermaye çıkışları ve yüksek getiri vaat ederek sermaye çıkışına engel olma çabasının büyümenin dayandığı ayaklardan birini koparması Türkiye'de çok açık bir şekilde 2013'te deneyimlendi. Türkiye'nin net rezervlerinin benzer konumdaki çevre ülkelerinin rezervleri ile karşılaştırıldığında açığa çıkan yetersizliği ve cari işlemler açığının yüksekliği, çevre ülkeler içinden geçtiği bu dönemi Türkiye ekonomisinin görece hasarsız atlattığının kolay olmadığını göstergeleri olarak anlaşılabilir.

Önümüzdeki dönemde Türkiye ekonomisini bekleyen risklerden biri özel sektörün dış borcunun yüksek olmasıdır. Gerçekten de 2000'li yıllarda özellikle TL'nin dövize karşı güçlü tutulması sonucunda dövizle borçlanmak cazip hale gelmiştir. Ancak önümüzdeki dönemde 2014'ün Ocak ayındaki gibi bir kur şoku yaşanması durumunda, borçlu olan firmaların zora düşme ihtimali artacaktır. Yine olası bir kur şoku sonrasında özellikle ekonomideki dinamik sektörlerden olan konut sektöründeki büyük firmaların iflası gündeme gelebilir.

Grafik 8. Türkiye, Seçilmiş Göstergeler

Kaynak: OECD veri tabanı, Erişim: <http://www.oecd.org/statistics/>

Sonuç olarak Türkiye ekonomisindeki büyüme temposunun 2012'den itibaren azalmaya başladığını ve bu trendin önümüzdeki yıl için de sürebileceğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak yüksek oranlı cari açık önümüzdeki dönemde de Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından biri olacaktır. Son olarak 2000'li yıllar boyunca hane halkı borçlanmasında görülen büyük artışın bir trend olarak önümüzdeki dönemde de süreceği beklenmelidir.

3. Krizin Seyri Üzerine Farklı Olasılıklar

Buraya kadar olan kısımda 2008'de patlak veren ve pek çok ülkeye yayılan krizin etkilerinin 2013 yılında dahi görülmeye devam ettiğini, farklı ülke ve bölge deneyimleri yardımıyla gösterdik. Bu kısımda ise önümüzdeki kısa dönemde, krizin seyrinin nasıl sürebileceğine dair iki farklı senaryoyu ele alarak, krizin olası etkilerini detaylandıracağız. Bu senaryolardan ilki, erken kapitalistleşmiş ülkelerde 2008'den beri görülen güçlü toparlanma eksikliğinin ortadan kalkacağı, yani ekonomik büyümenin kuvvetli bir şekilde toparlanacağıdır. İkinci olasılık ise, söz konusu ülkelerin mustarip olduğu ekonomik sıkıntıların daha da derinleşmesidir. Her iki olasılığın da geç kapitalistleşen ülkelere yansımaları farklı olacaktır.

3.1. İstikrarsız Toparlanma: Yavaşlayan "Merkez", Büyüyen "Çevre"

2013 yılı zarfında erken kapitalistleşen ülkelerde toparlanma ikili bir anlamı sahiptir. Bu resesyon ve ekonomik krizle karşılaştırıldığında ağır sorunların geride kaldığına işaret eden bir büyüme eğilimini ifade etmektedir. Ancak bu toparlanma geç kapitalistleşen ülkeler göz önünde bulundurulduğunda zayıf ve is-

tikrarsız olarak nitelenebilir. Üstelik OECD ülkeleri enflasyon ortalaması ve IMF tahminleri göz önünde bulundurulduğunda deflasyon tehlikesi mevcuttur. Avro Bölgesi'nde bu kez merkez bankalarına karşı yükümlülüklerini yerine getiremeyen Yunanistan'ın öncülük edeceği yeni bir dalgalanma olasıdır. Dünya ekonomisinde uzun yıllara yayılan bir durgunluk ihtimali söz konusudur. Eğer miktarsal genişleme ve benzeri parasal politika tepkileri verilecek olursa bu yavaşlayan ya da ekonomileri daralan merkez ülkeler karşısında daha hızlı büyüyen bir çevrenin görülmesi anlamına gelebilir.

Erken kapitalistleşen ülkelerde ekonomik büyüme oranları farklılaşma sergilemektedir ancak bu farklılık devasa boyutlarda değildir. 2013 yılında AB resesyondan çıkmış ancak Avro Bölgesi ekonomisi daralmıştır. ABD'nin büyüme oranı yüzde 1.68'de, Japonya'nınki yüzde 1.79'da kalmıştır. Michael Roberts'ın tespitine göre 2008-2013 yılları için dünya ekonomisinde ticaretin ortalama büyüme oranı (yüzde 2.8) ve GSYH'nin büyüme oranı (yüzde 2.9) birbirine çok yakındır ve bu iki oran da önceki on beş yıllık döneme göre büyük bir gerileme sergilemiştir. "Büyük Daralma" olarak da adlandırılan 2008-2009 uluslararası finansal krizi sonrasındaki ekonomik daralma dünya ekonomisindeki ticaret hacmi ve büyüme rakamlarına göre henüz geride bırakılmamıştır.²⁸

Bu verilere karşın dikkat çekilmesi gereken husus geç kapitalistleşen ülkelerin, merkez ülkelere göre oldukça yüksek büyüme oranları tutturmaya devam ettiği'dir. Ancak başta Çin ve Hindistan olmak üzere geç kapitalistleşen ülkelerdeki büyüme oranları 2010-2011 yıllarına göre hatırı sayılır derecede gerilemiştir. 2013 yılında merkezin toparlanamamasına çevrenin önceki yıllara göre azalan büyüme oranları eşlik etmiştir. Bu da başka bir senaryonun tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

3.2. Güçlü Toparlanma: Hızlanan "Merkez" ve "Çevre"de Artan Kriz Olasılığı

Önümüzdeki dönem için gündemde olan ikinci senaryo erken kapitalistleşmiş ekonomilerde büyümenin toparlanması ve bunun sonucunda kriz karşıtı olarak uygulanan tedbirlerin azaltılmasıdır. Geç kapitalistleşen ülkeler açısından bu tedbirlerin en önemlisi, merkezde miktarsal genişlemenin durması ve giderek borçlanmanın daha maliyetli hale gelmesidir.

Uluslararası finansal krizden beş yıl sonra birçok ülke ekonomik daralma ve

28 Michael Roberts, "World Economy Still Crawling", thenextrecession.wordpress.com (12.5.2014), <http://goo.gl/Bry0Uj> (erişim 13.5.2014).

banka iflaslarını geride bırakmıştır ancak krizin geride kaldığını ifade etmek yine de oldukça zordur. Krizin başlangıcını takiben merkezdeki politika tepkileri sonucu fon girişleri yaşayan ve yüksek büyüme oranları yakalayan ülkelerin 2011 yılı sonrasında farklı bir dönemece girdikleri iddia edilebilir. Özellikle 2013 yılı içinde FED'in Amerikan ekonomisindeki toparlanma gerekçesiyle tahvil alım programında değişikliğe gideceğini açıklaması ve çevre ülkelerde ekonomik yavaşlama sinyalleri nedeniyle uluslararası fon akımlarında merkeze doğru tekrar güçlü bir yönelim gözlenmiştir.

2013 yılı göstergeleri merkez ülkelerde kriz öncesindeki kıyasla hızlı bir büyüme ihtimalinin zayıflığını sergilemektedir. Ancak yine de merkezde toparlanma beklentisi ve sermaye akımlarının çevreye daha az yönelmesi Brezilya, Rusya ve Türkiye örneklerinde görüldüğü üzere önemli kırılganlıkları açığa çıkarmış ve çevrede istikrarsızlık ve kriz olasılığını arttırmıştır. 1990'ların ikinci yarısındaki benzer şekilde sermaye çıkışlarında süreklilik çevre ülkelerde bir kriz dalgasını tetikleyebilir. 2013 bu ihtimali daha açık bir şekilde tartışılabilir hale getirmiştir.

4. Sonuç

2013 yılına gelindiğinde dünya ekonomisi, 2008 yılında girdiği ekonomik krizi hala atlatabilmiş değildir. Bu çalışma ile kapitalizmin tarihinde görülen büyük krizler arasındaki yerini çoktan almış olan 2008 krizinin etkilerini beş yıl sonra dahi sürmekte olduğunu ileri sürdük. Her ne kadar ele aldığımız ülkelerin farklı tarihsel, coğrafi, ekonomik ve siyasal konumları ve donanımları olsa da, her biri dünya ekonomisinin bir parçasıdır ve birinde yaşanan gelişmeler (özellikle de "merkez"de), diğerleri üzerinde etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda yukarıda ele aldıklarımızın sonucunda önümüzdeki dönemde "merkez" ekonomilerde iki karşıt gelişmenin yaşanabileceğini ileri sürebiliriz.

Bunlardan ilki ABD'deki toparlanmanın sürmesidir. Yukarıda, ABD'deki ekonomik toparlanmanın beklendiği kadar güçlü olmasa da, FED'in miktarsal genişleme programını yavaşlatmaya başlamasına yetecek kadar etkili olduğunu tespit ettik. Bunun etkileri özellikle "yükselen piyasalara" yönelmiş olan fonların ABD'ye geri dönmeye başlaması olarak ortaya çıktı. Bu durum, krizin mekânsal olarak geç kapitalistleşmiş coğrafyalara taşınmasında aktarım kaybı işlevi yükledi. Önümüzdeki dönemde de bu eğilim güçlenerek devam edebilir.

İkincisi ise, Avro Bölgesi'nin resesyona girme riskinin artması. ABD'deki görece toparlanmanın geç kapitalistleşen ülkelerdeki sermaye çıkışlarını tetiklemesi süreci, Avro Bölgesi'ndeki resesyona ihtimalinin kuvvetlenmesiyle dengelenebilir. Burada Avrupa Merkez Bankası'nın açıklayacağı miktarsal genişlemenin kapsa-

mı ve süresi önemli olacaktır. Ancak geç kapitalistleşen ülkeler açısından Avrupa'da bir miktarsal genişleme süreci, her halükarda FED'in miktarsal genişleme programını azaltmasının negatif etkisini hafifletici etki yapacaktır.

Görülebileceği üzere 2014 ve sonraki yıllarda Dünya ekonomisinde birçok risk ve kriz eğilimi bir arada yürürlüktedir. Aynı zamanda verilen politika tepkileri de kriz eğilimlerini tetiklemektedir. Bu değerlendirmelere dayanarak iki genel sonucu tekrar vurgulamak mümkündür. Bunlardan birincisi çalışmanın başında da belirttiğimiz üzere 2008-2009 küresel krizinin geride kaldığını iddia etmenin zorluğudur. Avro Bölgesi 2012'de girdiği resesyonu atlatamamıştır. Hem merkez hem de çevre ülkelerde istikrarlı bir büyüme patikası gözlenmemektedir.

İkincisi ise bu kriz ve istikrarsızlık ortamında neoliberal politika yapım süreçlerinin çözümsüzlük dayatmasıdır. Krize karşı verilen harcamaların kısılması ve emek piyasasının daha da esnekleştirilmesi yönlü reformlar hem emekçilerin hayatını tarumar etmekte hem de vaat edilen toplumsal refah ve ekonomik ilerlemeyi doğurmamaktadır. Kriz sonrasında kısa süren canlanma, zayıf toparlanma ve birçok ülkede de tekrarlanan çöküşlerin doğrudan neoliberal dünya görüşü ve dizginlenmemiş piyasa anlayışının sonuçları olarak görülmesini sağlamak, krizden kapitalist olmayan bir çıkışın tahayyülü ve gerçekleştirilmesi açısından da önemlidir.